

Ulæselighedens charme

af docent, dr.phil. Flemming Lundgreen-Nielsen

„Har De virkelig lyst til at gå i gang med de to tykke blokke?“ Det var dengang, en universitetslærer og en studerende absolut var Des. Ordene var professor Oluf Friis' reaktion, da jeg i det lille lærerværelse til Anneksauditorium B i Studiestræde en dag i efteråret 1961 fremførte et ønske om at gøre Grundtvigs *Optrin af Kæmpelivets Undergang i Nord*, I-II (1809-1811) til emne for et litterært speciale. Hans svar gav mig kun større lyst til at tage fat - her var åbenbart et område, som ikke var gennemtrampet. Jeg bekræftede min intention, og et par dage senere viste Friis mig til rette på Det kongelige Biblioteks læsesal, hvor han selv havde „fast bord“. Teksterne var naturligvis trykt og trykt op, så dem kendte jeg godt. Men jeg havde fra et par bemærkninger i Alf Henriques' bog om det danske skæbnedrama i romantikken fået oplysning om nogle utrykte manuskripter fra 1809 af Grundtvig, hvor han diskuterede dramaets væsen og genre. Ville jeg bruge dem, var der ingen vej uden om Grundtvig-arkivet på Det kongelige Bibliotek.

En tidlig formiddag bestilte jeg den relevante pakke håndskrifter og forventede så fra min læsesalsplads, at en eller anden autoritet fra det mystiske lukkede magasin-bagland skulle komme ud og forhøre mig kritisk om, hvad jeg mon egentlig ville og kunne stille op med et manuskript af den store mand. Det kongelige Bibliotek havde endnu i begyndelsen af 1960'erne ry for at være forholdsvis tillukket og eksklusivt i omgangen med brugerne.

Men noget sådant skete ikke: jeg fik en halv times tid efter indlevering af bestillingssedlen udleveret pakken - den hed noget så skræmmende som fascikel 386 - løste op for de smukke arkivarsløjfer og fremdrog forsigtigt og andægtigt det fragment, jeg skulle læse. En lille bid havde været trykt af Henriques. Nu var det min selvsatte opgave at skrive

teksten af i helhed og så prøve at forbinde dens ræsonnementer med en læsning af de to „blokke“ trykte Grundtvigske optrin. Håndskriften var i og for sig pæn nok, men den var gotisk, og det havde jeg aldrig prøvet at læse før. Til glæde for især slægtsforskere findes der håndbøger i tydning af gotisk skrift, og de stod naturligvis på læsesalen. De afbildede alfabeter var imidlertid i en mønstergyldig skønskrift, som ikke havde voldsom lighed med Grundtvigs karakteristiske skriftræk.

Med en oversigtstavle egenhændigt afskrevet fra Salmonsens leksikon - dette var før kopimaskinernes guldalder - ved min side måtte jeg forsøge at at stave mig frem og gradvis oprette en liste over Grundtvigs specielle bogstavvarianter. Først når jeg havde fået teksten dechifreret, ville det vise sig, om den overhovedet havde nogen betydning for mine studier. Det havde den heldigvis, så det endte lykkeligt.

Dermed havde jeg fundet et spor, jeg ikke siden forlod. Tiltrækningen af det ukendte, det oversete, det ulæselige - eller i hvert fald ulæste - er aldrig ophørt. Den har naturligvis også lige så længe fastholdt mig til Det kongelige Biblioteks læsesal, et mageløst arbejdssted for den, der interesserer sig for afkrogene i ældre dansk litteratur og bevidsthedshistorie. For ude bag ved læsesalens vægge gemmes jo f.eks. de bøger, der har afgivet kildemateriale til en historiserende digter som Grundtvig - sommetider endda i det samme eksemplar, han har brugt. Da han i 1808 flyttede fra Egeløkke og forelskelsen i Constance Leth til Valkendorfs Kollegium i Skt. Pedersstræde, lånte han nemlig straks bøger hjem til sine poetiske gøremål, og låneprotokollerne opbevares endnu i bibliotekets håndskriftsamling, hvor hans lån kan kontrolleres på dato. Den forsvundne eller fragmenterede fortid gror i et vist omfang op og sammen igen.

Uden dengang at vide det havde jeg i min fascination af det sjældent læste anbragt min lille jolle i kølvandet på vort fags første moderne videnskabelige litteraturhistorie, N.M. Petersens *Bidrag til den danske Litteraturs Historie* (1853-64). N.M. Petersen stillede først og fremmest sig selv den opgave at nævne og indplacere så mange titler af dansk litteratur - også fremmedsproget og faglig litteratur - som muligt med korte karakteristikker. Han sad i Det kongelige Biblioteks og Universitetsbibliotekets samlinger med hver bog i hånden, mens han langsommeligt pløjede sig gennem århundrederne og ofte med sorg måtte give afkald på at gå dybere ind på det enkelte skrift. Tit erklærer han med hørbart suk noget for under lavmål: renæssancens rimkrøniker „tabe sig i en Snaksomhed, som ingen nu kan udholde, eller i en Tørhed, som ingen nu vil kalde Poesie.“ Men

Udkast til en Afhandling
 om
 Dramaet og den dramatiserede Historie
 af
 N.F.S. Grundtvig
 som
 Alumne paa Valkendorfs Kollegium
 April 1809

All i Manges vil jeg lide
 Mig en drøgt Tilbeder
 Der er paa mig at robe
 Og paa mig at blide
 Nafn Manges vil mit Hilde
 Tænde skal lange fast i Tilde
 Ved anders Tale du ylar
 Og jeg liden de fangstom
 Blide og mig samme fide
 Mad dide for mig yngst
 Lyde mig som alle gald
 Ja munden og at se
 i Munden for alle Sord den Mide
 Ved at den yngst den Gald

Lauridsen
 3. April 1809

Grundtvig-arkivet, Fasc. 386, enhed 31, side 104 r: Udkast til en Afhandling om Dramaet og den dramatiserede Historie af N.F.S. Grundtvig som Alumne paa Valkendorf's Kollegium April 1809.

N.M. Petersen slap ikke sit værks hovedpointe: intet at overse, at have beset, om ikke medtaget, alt. Det var ret et historisk studium - modsat den rent æstetiske eller eksistentielle læsning, der sætter fortolkerens egen nutidige lyst, smag og livsholdning i centrum i stedet for den originale teksts.

Det førte for mig gennem årene til en god portion tryksider om Grundtvigs digtning, kritik og poetik betragtet dels i lyset af hans udkast, kladder og renskrifter, dels i forhold til den glemte fin- og triviallitteratur, som omgav ham. Udbyttet var en større sikkerhed med hensyn til, hvor Grundtvig mest er sig selv, og hvor han overvejende gengiver sin tids forestillinger. Et eksempel: i konsekvent opfølgning af de bøger, han selv har røbet kendskab til, fik jeg en tysk roman fra oplysningstiden fat, J.G. Schummels *Den lille Voltaire. En Levned-Beskrivelse for vort frietænkernes Aarhundrede*, i Niels Prahls danske oversættelse fra 1794. Denne umådeholdent brede - 574 sider! - belærende roman med utallige advarsler imod spot med religionen og ateisme har Grundtvig lånt hjem fra katedral-skolen i Århus fra 12. september til 6. oktober 1799, 16 år gammel. I bogens begyndelse støder man til sin forbløffelse på en ung huslærer, som forelsker sig dybt i sin elevs moder og nedfælder sin fortvivlede stemning i oprevne breve - til den belærende forfatters gentagne misbilligelse. Enkelte af de ytringer, Schummels huslærer citeres for, ligner til forveksling Grundtvigs smertefulde udbrud i dagbogen fra Egeløkke. På romanens s. 80 og 82 læses f.eks.:

„O, du hellige, forunderlige, urandsagelige Guds Forsyn, hvorledes har du ført mig! Bestemt for et ganske andet Huus skulde jeg og maatte jeg komme i dette Huus. Den allerførste Gang jeg saae Dem, gysede det i mig, og jeg stod paa Springet, at tage Foden tilbage. Ach, at jeg dog havde gjort det! Ikke for min Skyld; men blot for Deres Skyld! Hvor megen Kummer og Smerte, som De har føelt for mig Uværdige, havde jeg da skaanet Dem for! Det satte mig paa Dydens høieste Prøve, - som jeg ikke holdt ud. Hvad hialp Fornuft? Hvad hialp Forestillinger? (..) Et af to kan kun finde Sted: enten helbreder Tiden og Fraværelsen min syge Siel; og da er det vel! Eller mit Livs endnu svagt glimtende Lampe slukkes gandske ud. Hvad mere ønskeligt kunde vederfares mig Svage, end at nedlægge Svagheden i Graven og faae ny Kraft og nyt Liv!“

Det er virkelig et besynderligt træf, at også Grundtvig oprindelig var bestemt for en huslærerplads på Falster, men ved anbefalinger fra to, der ikke kendte ham, men stolede på hinandens vurdering, havnede på Langeland. Alvoren i Grundtvigs følelsesliv på Egeløkke kan og skal ikke betvivles. Men det må konstateres, at han i sin dagbog (der efter sit udseende er ægte privat) udtrykker sig i vendinger hentet i hans pubertetslæsning. Vi ved, at man i det 18. århundredes sidste del var usikker på, om Rahbek skrev elegier, fordi han var ulykkelig forelsket, eller ulykkeligt

forelsket, fordi han ville skrive elegier. Dagbogs- og brevromanen er i hvert fald fra Goethes Werther-bog 1774 en anerkendt litterær genre. Såvel Jens Baggesen før Grundtvig som Søren Kierkegaard efter benytter deres såkaldte personlige optegnelsesbøger som magasiner for ideer til litterært virke. Grundtvig, der allerede før Egeløkke var overbevist om, at han ville leve og dø som skribent, står altså ikke ganske uden for denne tradition.

Den sidste konsekvens af attraktionskraften i ulæselige tekster er en tekstkritisk udgave af dem med indledning og kommentarer. Dette stadium nåede jeg i 1989-90 ved udsendelse af nogle danske rimkrøniker fra Christian IV's renæssance, først Claus Christoffersen Lyschanders arbejder 1579-1623, som forelå trykt, dernæst et stateligt utrykt manuskript af hans yngre samtidige, Jens Bielke, der i sin tid var blevet overrakt kongen selv.

På baggrund af forholdsvis ukendte, lidt ældre rimkrøniker om Frederik II's bryllup og kroning af præsten Rasmus Hansen Reravius og om kongens bisættelse af kollegaen Oluf Pedersen Kongsted (Regiostadanus) blev det tydeligt, hvilket fremskridt i dansk traditionel versekunsts historie Lyschander repræsenterer. En jævnførelse med Anders Arreboes finlitterære epik i årtiet efter Lyschanders død (i nytåret 1624) profilerer det tab, dansk litteratur led ved i sine endnu sparsomme offentlige udtryk at forsøge overgangen til en noget kejtet version af den internationale modestil, barokken. Lyschanders digteriske beskrivelse af en reel, sanset omverden - Grønland, Christian IV's nye krigshavn i hovedstaden, Kalmar by og slot, højtidelighederne ved tronfølgerens kåring og hylding på Gammel- og Nytorv - forvandles hos Arreboe til en glæde ved den vidtløftige og kunstfulde udtryksform i sig selv, en metapoesi, dog uden at stoffet tabes ganske af sigte.

Jens Bielkes tekst fremtræder digterisk i ubehjælpesom stand, fordi den gennemfører et ubrugeligt metrisk princip: stavelsetælling uden hensyn til udtalen. Men den har betydning som kilde til viden om kongens Grønlandsekspeditioner. Bielke har nemlig modsat Lyschander ikke talent nok til at digte med og til og må derfor antages at afspejle de historiske realiteter nøjagtigere end den ældre rival med den færdigudviklede senmiddelalderlige versteknik.

Begge digter om indvielsen af Christian IV's nye orlogshavn ved Tøjhuset (i dag Det kongelige Biblioteks have) - en begivenhed, ingen andre kilder beretter om. Lyschander mobiliserer de antikke guder Mars, Neptun, Æolus, Ceres og Bacchus for at hylde den kongelige entreprenørs sejr over Øresunds naturelementer. Bielke anskuer noget tørt det hele i læse-

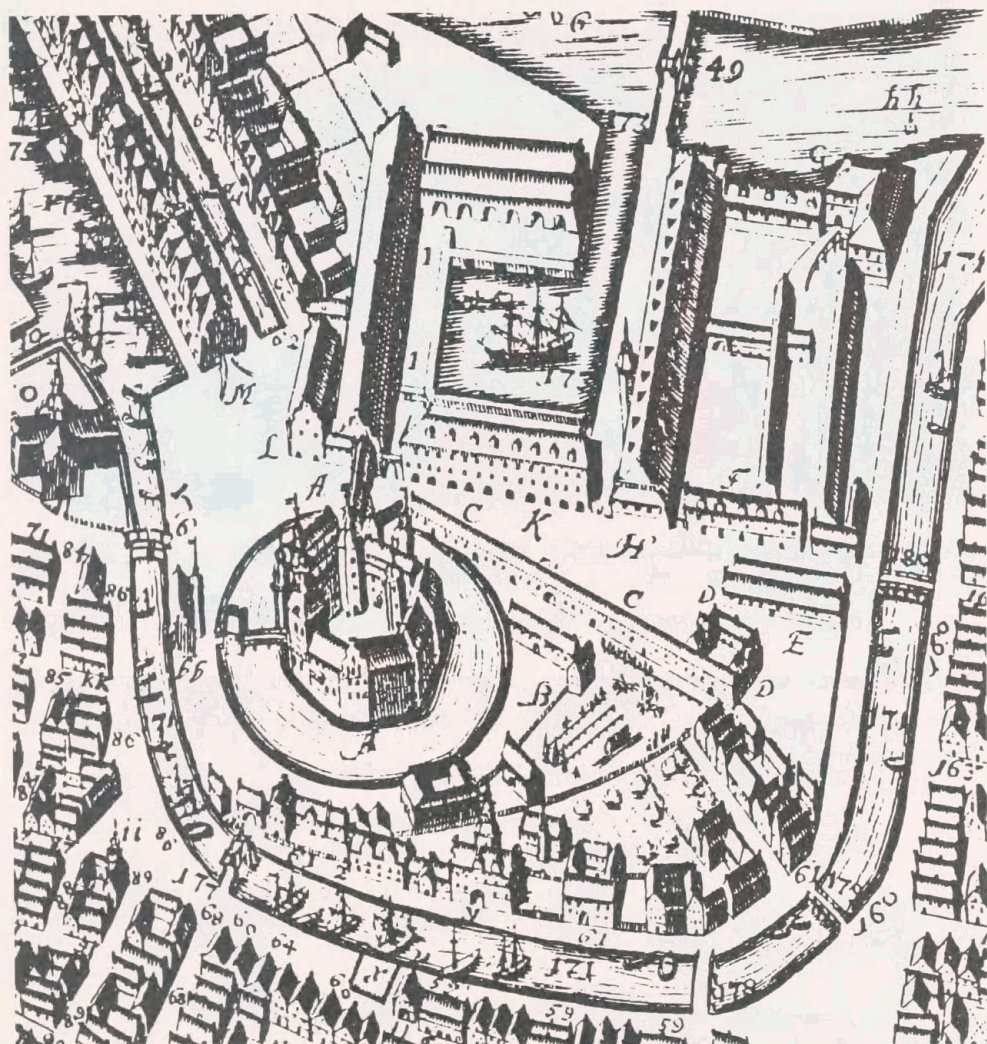
dramaets form som en retssag mellem Jorden og Vandet om retten til havnearealet, med kongen som gudindsat dommer. I dramaets epilog får den ellers juridisk orienterede Bielke (som var ansat i Danske Kancelli 1605-10) en overraskende ide. Han lader, med synsvinkelskifte, en svale på et af Tøjhus-kompleksets tage rose initiativet i en sang til kongen:

Jeg har med lov sat mig her på dit tag
Og haver anset din store umag,
Har og fløjet om her udi hver vrå,
At jeg des bedre kundskab kunne få
Om den gerning, du med snilde råd
Haver her begyndt, en mærkelig dåd.
Foruden de huse højt rejst i vej
Man mange mil fra sig øjner og ser,
Bliver jeg vár, hvorledes bølgerne blå
Mellem husene monne spadsere og gå.
Der jeg tilforn og mine lige
Ej vidste af noget vand at sige,
Men kunne sidde med tørre kløer,
Der er nu vand, som land var før.

Det er jo et ganske H.C. Andersensk indfald, uden sidestykke i samtiden.

Litteraturhistoriske ørkenvandring kan arrangeres i alle perioder. Men ufravigeligt med oaser at kvæges i. Er opgaven at beskrive brugen af det gamle Romerrige som digterisk tema i tiden 1750-1900, fører vejen til godsejeren og privatfilosoffen Tyge Rothes kristelige fembindsværk *Christendommens Virkning paa Folkenes Tilstand i Europa* (1774-83), hvis udgivelse påbegyndtes to år før Edward Gibbons berømte *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*. Gennemlæsningen af Rothes 2586 sider viser, at han i sit syn på Romerrigets vederstyggeligheder, modsat de professionelle lærde, foregriber Grundtvigs mange angreb på de gamle romere fra 1812 og frem til ca. 1840, hvor den nationale vækkelse bragte de moderne tyskere i centrum som ærkefjenden. Og ikke mærkeligt, da Grundtvig som en af de meget få netop i 1812 havde læst Rothes hele værk. Grundtvigs energiske agitation fremkaldte en latinfjendtlig opinion i dansk romantik, som fortsættes i folkehøjskolens skeptiske holdning til det akademiske establishment. Den går altså i virkeligheden tilbage til den fromme Rothe.

En bog trækker en anden med sig. Det er for fristende, når Rothe nu engang er kommet ud af magasinerne, ikke også at slå vejen om ad hans

Detalje af Resens kort over København fra 1674. I midten Københavns Slot og ovenfor dette Chr. IV's Orlogshavn (nu bibliotekshave).

store læredigt *Udsigter over Menneskets Bestemmelse* (1779-81). Rothe forener upåklagelige alexandrinere med en også i samtidens øjne ulæselig „modernistisk“ odestil. Blev han oversat til dansk, skulle jeg tilforladelig læse ham, ytrede den fine latinpoet Bolle Luxdorff syrligt om ham.

Rothe er glødende europæer. Her, ti år før den franske revolution, hylder han sin tids moderne kristne Europa på bekostning af såvel antikken som orienten. Med udnyttelse af Montesquieus tese om de germanske

skove og Norden som den europæiske frihedstankes vugge hedder det:

Europa! var det end fra Nord de nøgne Fielde:
End fra Germaniens den skumle sumpfuld Skov,
At du dig Formen fik til Staeters Regimente;
O det du fik, hvor skönt! meer skönt end Østens alt:

Dette kombineres med kristendommens velsignelse, i Rothes øjne årsag til europæernes sande fortrin i verdenshistorien:

Sandt, klart Begreep om Gud, det bryder an med Vælde
Paa vild Despotiskhed: paa haanlig Trældoms Magt,
De begge Østens Lod: - end bryder det med Vælde
Paa Krigens Myrdelyst, det Roms: det Spartas Vee.
- End bryder det med Magt paa Sybaritisk Dvale,
Som den Perikles fik dit Folk, Athen! skienkt i:
Som den Oktavian, hiin anden snilde Kogler
Fik gjort til Værn for sig mod billig Folkeharm.

Rothe anser det for den engelske opdagelsesrejsende James Cook's fortjeneste på ekspeditioner i Stillehavet (1768-79) at have indset kulturens og moralens relativisme:

Du saae det Tal af Folk, der aldrig Sæder laante
Fra os, men gik derhen et hvert sin eenlig Gang.

Mere glædes han dog ved tanken om, at Cook har udbredt den europæiske kristne civilisation i disse egne:

Ja, her det bliide Syn!
Oplysning, Adlelse deelt ud til Syd-Søes Lande!
Som heel en Verden leedt til Europæisk Hæld!
Som heel en Verden leedt til Glands fra Christnes Lære!

Guldtørst, kapitalisme, slaveri og almindelig udplyndring er følgefænomener, hvis eksistens Rothe indrømmer, men som han henskyder under Guds dom:

(..) eengang skal Alfaders Veir bortstorme
Det Verk, om end til da Synd gaer med oprakt Hals.

Som ukuelig optimist afrunder Rothe i en kærlighedserklæring til sit europæiske ideal:

Som ombegrænselig ved Tempels hvalte Loft:
Ey Tempel taalte I - Men Barden, han, den Sanger
I Trang til Billedsprog fik udtenkt Asgaards Hær.

Og Rothe henvender sig - som siden Grundtvig - specielt til sine kvindelige læsere, dengang et nyt træk:

- I Qvinder! Artens Ziir! I med den fiine Stemning
Om Siel, saa blødt og skjønt, ja end at engleskiønt
I Væsen har - O det for Digteren at vinde,
Naar hvad han sang, bliir giemt i eders reene Barm!
Og derfra hentes frem: og nu paa Rosenlæber
Udbredt: saa kraftiggiort ved Liflighedens Magt,
Det sendes ud som Gad i kaade Galnings Hierte,
Og i sin vilde Gøgl han da forstummer brat (..)

Fra Rothe går romertemaets vej til Ernst von der Recke. Han lader i sit drama om vestgoterne i Spanien i 580'erne, *Kong Liuvigild og hans Sønner*, trykt i 1878 og opført uden sceneheld samme år, goten Vildigern forkynde den nordiske frihedstanke:

(..) hver fribaaren Mand var kongebaaren,
Og ingen kunde *blive* til den Første,
Som ikke var det alt ved Mod og Evner.

Reckes forbillede er her, som i et senere læsedrama om Byzanz, *Keiser Michael* (i privattryk 1908), Oehlenschlägers *Hakon Jarl* (1807). Oehlenschlägers morale er, at Hakon var for stor og god til sin senhedenske tid - et offer for dens vildfarelser, formulerer hans elskede, Thora, det i sin gravtale. I året efter den første provisoriske finanslov er det Reckes advarsel til dramaets gammeldags nationale gotekonge og hans Rom-venlige søn, at ingen af dem er på højde med den historiske situation:

Du vilde standse Tiden i dens Gang,
Han spore den for hurtigt mod sit Maal.

Recke leverer unægtelig ingen praktisk anvisning på løsning, men han beskriver egentlig meget godt den knude, det unge danske demokrati i folketinget var i færd med at binde fastere og fastere for sig selv.

Således kan de ukendte og ulæste tekster nuancere de velkendte guldrandedes billede af en tidsalder og dens stemning - snart bekræftende, snart udvidende. Opgaver af den art er der nok af. Forude og langt nede vinker nye dybder, og der er ingen trængsel på dykkerfartøjet. At den unge Oehlenschläger fordunkler den falmende Baggesen er ofte påvist. Men Jens

Michael Hertz' episke prisdigt i hexametre, *Det befriede Israel*, trykt 1804 på Det smagende Selskabs initiativ og bekostning, er allerede fra udgivelsesdagen en intenst ulæst tekst. Mon med rette? Skygger lokker og drager fra det gulnede trykpapir. Samtidig med første bind af Baggesens *Labyrinten* udkommer i 1792 et digt i seks sange af H.G. Bechmann under titlen *Evigheden Et Forsøg*. Evigheden skildret i vers på kun 109 små sider - det lyder da spændende. Og så fremdeles...

Hvis Det Kongelige Bibliotek er nationens hukommelse, Nationalmuseet fædrelandets skatkammer og folkekirken samfundets samvittighed, hvad er så litteraturen og litteraturhistorien? Måske udtryk for vores fælles mentalitet, indbefattende både det bevidste og det personlige og kollektive ubevidste. Havde Grundtvig oplevet Storebælt-foretagendet, kunne han have foreslået et billede herfra: litteraturhistorien er broen til nutiden, tunnelen til fortiden, med tidens strøm på tværs i overfladeniveauet og en Sprog-ø som det centrale mødepunkt. Neddykningen under døgnets trafik i det forglemte, forskudte, fortrængte, opmudringen af det overlejlrede er lige så vigtigt som den 118. læsning af Oehlenschlägers *Guldhornene* eller Jacobsens *Marie Grubbe*. Tidkrævende, indimellem også tidsspildende, dog næsten altid med en eller anden frugt fra havsens bund til resultat.

Historien modner. Intet er så forældet som *Corsaren* eller *Blæksprutten*, når næste hefte foreligger. Men går der længere tid, giver bakspejlet de blegnede vitser og satiriske prik overraskende konturer, ændrede dimensioner. Med eller uden forfatterens oprindelige hensigter får det ulæselige anden kontekst og vinder derved ny interesse. Deri ligger det, som for de sjældne få er det ulæseliges charme.

Tekstlige bemærkninger:

Schummel-citatet kan sammenlignes med dagbogsnotater af Grundtvig fra 1805 i *Udvalgte Skrifter*, ved H. Begtrup, I, København 1904, s. 69 og 107.

Jens Bielke-citatet er fra min udgave *Jens Bielke: RELATION Om Grønland & Enn Lystig Disceptaz*, København 1990, s. 87, idet ortografi og tegnsætning dog her er moderniseret.

N.M. Petersen er citeret fra værkets 1. udgave, bind 3. København 1855-56, s. 561.

Tyge Rothe-citaterne er hentet fra digtets første og eneste udgave s. 127, 147, 225, 226, 337, 156-157 og 166. I sidstnævnte citat betyder Gad „brod“, jf. Præd. 12.11 i ældre bibeloversættelser: „de vises ord er som gadde og som søm“ (over for det moderne: „som pigkæppe, som inddrevne søm“).

Recke-citaterne er fra originaludgavens s. 12 og s. 201.

Denne artikel er optrykt fra festskriftet Palmehaven. Institut for nordisk Filologi. Levned og meninger, s. 87-96, udgivet i april 1992 i anledning af instituttets 25-års jubilæum.

